१५५

दीर्घतमा औचथ्यः।विष्णुः, १-३ इन्द्राविष्णू। जगती ।

प्र वः पान्तमन्धसो धियायते महे शूराय विष्णवे चार्चत।

या सानुनि पर्वतानामदाभ्या महस्तस्थतुरर्वतेव साधुना॥ १.१५५.०१

धियायते- धियमिच्छते। महे- महात्मने। शूराय- समर्थाय। विष्णवे- अन्तर्यामिणे सर्वव्याप्ताय। वः- युष्माकम्। पान्तम्- पातव्यमनुभूतव्यम्। अन्धसः- रसम्। प्र- प्रकर्षेण। अर्चत- संपादयत। या- यौ इन्द्रविष्णू। अदाभ्या- अदम्भनीयौ। महः- महान्तौ। साधुना- सता। अर्वतेव- प्राणेन यथा। अश्वः प्राणप्रतीकः। तथा। पर्वतानां सानुनि- गिरीणामुच्छ्रितप्रदेशे। गिरिर्जडप्रतीकः। जडशरीरस्य सूक्ष्मेन्तिकप्रदेशे हृदाकाशे। तस्थतुः- अतिष्ठताम्॥१॥

त्वेषमित्था समरणं शिमीवतोरिन्द्राविष्णू सुतपा वामुरुष्यति।

या मर्त्याय प्रतिधीयमानमित्कृशानोरस्तुरसनामुरुष्यथः॥ १.१५५.०२

इन्द्राविष्णू। शिमीवतोः- कर्मवतोः। वाम्- युवयोः। इत्था- एवम्। त्वेषम्- दीप्तम्। समरणम्- शरणम्। सुतपाः- शोभनतपोयुक्त उपासकः। उरुष्यति- रक्षति। या- यौ। मर्त्याय- मनुष्याय। प्रतिधीयमानम्- प्रतिधातव्यम्। अस्तुः- अभिमतक्षेप्तुः। कृशानोः- अग्नेः सकाशात्। असनाम्- अन्नादिकम्। उरुष्यथः- प्रवर्तयथः॥२॥

ता ईं वर्धन्ति मह्यस्य पौंस्यं नि मातरा नयति रेतसे भुजे।

दधाति पुत्रोऽवरं परं पितुर्नाम तृतीयमधि रोचने दिवः॥ १.१५५.०३

ताः- आहुतयः। अस्य- एतस्य इन्द्रस्य। ईम्- एतत्। महि- महत्। पौंस्यम्- बलम्। वर्धन्ति- वर्धयन्ति। रेतसे- प्रजननवीर्याय। भुजे- भोगाय। मातरा- द्यावापृथिव्यौ। इन्द्रः। नि- नितराम्। नयति। दिवः- चित्ताकाशस्य। अधि रोचने- द्योतनस्थाने। पितुः- जनकस्य विष्णोः। अवरं परं तृतीयं नाम- भूर्भुवःस्वःस्थापितपदानि। पुत्रः- विष्णुवत्सवत्स्थित उपासकः। दधाति- धारयति ॥३॥

तत्तदिदस्य पौंस्यं गृणीमसीनस्य त्रातुरवृकस्य मीळ्हुषः।

यः पार्थिवानि त्रिभिरिद्विगामभिरुरु क्रमिष्टोरुगायाय जीवसे॥ १.१५५.०४

यः। पार्थिवानि- साधनभूमिकाः। विगामभिः- विविधगतिभिः। त्रिभिः- भूर्भुवःस्वरिति त्रिधा भिन्नैः। उरुगायाय- साममयाय। जीवसे- उपासकस्योज्जीवनाय। उरु- विस्तीर्णतया। क्रमिष्ट- क्रान्तवान्। अस्य- एतस्य। इनस्य- ईश्वरस्य। त्रातुः- रक्षकस्य। अवृकस्य- अहिंसकस्य। मीळ्हुषः- आनन्दमयस्य विष्णोः। तत्तत्- सर्वम्। इत्- एव। पौंस्यम्- प्रभावम्। गृणीमसि- स्तुमः ॥४॥

द्वे इदस्य क्रमणे स्वर्दृशोऽभिख्याय मर्त्यो भुरण्यति।

तृतीयमस्य नकिरा दधर्षति वयश्चन पतयन्तः पतत्रिणः॥ १.१५५.०५

अस्य- एतस्य। स्वर्दृशः- सूक्ष्मदर्शिनो विष्णोः। द्वे क्रमणे। इत्- एव। मर्त्यः- मनुष्यः। अभिख्याय- प्रख्याप्य। भुरण्यति- गच्छति। अस्य- एतस्य विष्णोः। तृतीयम्- तृतीयं क्रमणम् त्रिपाद्विभूतिम्। नकिः- नैव। आदधर्षति- कोप्यभिभवति। पतयन्तः- सर्वत्र गमनशीलाः। पतत्रिणः- पतनशीलाः। वयः- वेतारो मरुतोपि। चन- न तदभिभवन्ति ॥५॥

चतुर्भिः साकं नवतिं च नामभिश्चक्रं न वृत्तं व्यतीँरवीविपत्।

बृहच्छरीरो विमिमान ऋक्वभिर्युवाकुमारः प्रत्येत्याहवम्॥ १.१५५.०६

चतुर्भिः साकं नवतिं नामभिः- चतुर्नवतिकालावयवान्। व्यतीन्- विविधान्। वृत्तं न चक्रम्- बह्वरोपेतचक्रमिव। अवीविपत्- भ्रामयति। टुवेपृ कम्पने। संवत्सर एकः। अयने द्वे। पञ्चर्तवः। द्वादश मासाः। चतुर्विंशत्यर्धमासाः। त्रिंशदहोरात्राणि। अष्टौ यामाः। पर्यावर्तमानानि मेषादीनि द्वादश लग्नानीति मिलित्वा चतुरधिकनवतिसंख्याकानवीविपदिति सायणः। बृहच्छरीरः- सर्वभूतदेहीति भावः। ऋक्वभिः- मन्त्रैः। विमिमानः- ज्ञातः। युवा- तरुणः। अकुमारः- पुराणः। आहवम्- आह्वानयुक्तं यज्ञम्। प्रति। एति- गच्छति॥६॥